

GÜNDÜZ VASSAF • Annem Belkıs

İletişim Yayınları 659 • Çağdaş Türkçe Edebiyat 94

ISBN-13: 978-975-05-2186-7

© 2000 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-11. BASKI 2000-2013, İstanbul

12. BASKI 2017, İstanbul

KAPAK Hakkı Mısırlıoğlu

ÖN *KAPAK DESENI* Güneş, Seratan (Yengeç) burcuna girince ortaya çıkan, bir elinde nalın, bir elinde tas tutan üç başlı bir kadın biçiminde çizilmiş melek. (Davetname, Topkapı Müzesi)

ARKA *KAPAK DESENI* Hz. Muhammed'in insan yüzlü aya parmağını uzatarak onu ikiye ayırması. (Fal-ı Kuran, Topkapı Müzesi)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Serap Yeğen

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

GÜNDÜZ VASSAF

Annem Belkıs

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ - GENİŞLETİLMİŞ BASKI

GÜNDÜZ VASSAF Liseyi Robert Koleji'de tamamladıktan sonra aldığı futbol bursuyla psikoloji eğitimi gördüğü George Washington Üniversitesi'nden mezun oldu. Gençliğinde ABD'de akıl hastanesi gardiyanlığından TRT'de radyo spikerliğine kadar çeşitli işlerde çalıştı. Hacettepe Üniversitesi'nden psikoloji doktorasını aldıktan sonra, uzun süre Ankara Üniversitesi Mediko-Sosyal Merkezi'nde öğrencilere psikolojik danışmanlık yaptı. Sonradan pişman olacağı, Türkiye'nin ilk zekâ testini geliştirdi. Uzun yıllar bu testlerin bir tür zekâ katliamı olduğuna dikkat çekti. Uluslararası Psikologlar Konseyi yönetim kurulu üyeliğine seçildi, Union of Psychological Science Barış Komitesi kurucu üyesi oldu, American Psychological Association'ın toplum psikolojisi bölümünün Avrupa ve Ortadoğu koordinatörlüğünde görev aldı. 12 Eylül askerî darbesinden sonra öğretim üyeliği yaptığı Boğaziçi Üniversitesi'nden istifa etti. Türkiye'de Psikologlar Derneği'nin kurucu üyelerinden olmasının yanı sıra 12 Eylül'e kadar Uluslararası Af Örgütü'nün İstanbul Şubesi başkanlığında, Tüm Öğretim Üyeleri Derneği (TÜMÖD) yönetim kurulunda yer aldı. O tarihten sonra Kassel, Marburg ve Bremen üniversitelerinde öğretim üyesi, Kanada McGill Üniversitesi Center for Developing Area Studies'de "konuk" akademisyen, Amsterdam'da Averroes Stichting'de klinik psikolog, Viyana'da Institute für Höhere Studium ve Avrupa Bilim Vakfı'nda da konuk araştırmacı olarak çalıştı. Kurulduğu günden kapandığı 2016'ya kadar *Radikal* gazetesinde "Uçmakdere" başlıklı köşe yazılarıyla 20 yıl boyunca yer aldı.

Kitapları: *Zekâ ve Zekâ Testleri Nedir? Ne Değildir?* (Ankara Üniversitesi Mediko Sosyal Merkezi Yayınları, 1977); *Daha Sesimizi Duyurmadık: Avrupa'da Türk İşçi Çocukları* (Belge Yayınları 1983; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002); *Cehenneme Övgü* (Ayrıntı, 1992; İletişim, 1999); *Cennetin Dibi* (Ayrıntı, 1996; İletişim, 1999); *Annem Belkis* (İletişim, 2000); *40 Yıl Önce 40 Yıl Sonra Amerika-Rusya* (İletişim, 2006); *Tarihi Yargılıyorum* (İletişim, 2007); *Türkiye Sen Kimsin?* (İletişim, 2008); *Leventnâme* (Heyamola, 2009); *Kimliğimi Kaybettim Hükümsüzdür* (İletişim, 2010); *Mostari: Bir Köprü Bekçisinin Günlüğü* (YKY, 2013); *Medeniyet, Kültür, Sanat* (İletişim, 2014); *İstanbul'da Kedi* (YKY, 2014), *Boğaziçi'nde Balık* (YKY, 2015), *Nâzım (Aylak Adam, 2015), Ne Yapabilirim? / Geleceğe Kartpostallar* (İletişim, 2016), *Yol Arkadaşım: Havaalanı Yazıları* (Karakarga, 2017).

Hazırlayan: *Özgürleşmenin Sorunları: Mehmet Ali Aybar Sempozyumları* (Tarih Vakfı Yayınları, 2003); *Belkis Halim Vassaf'ın defterinden: Dumezil'in Sosyoloji Dersi Notları* (Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2009).

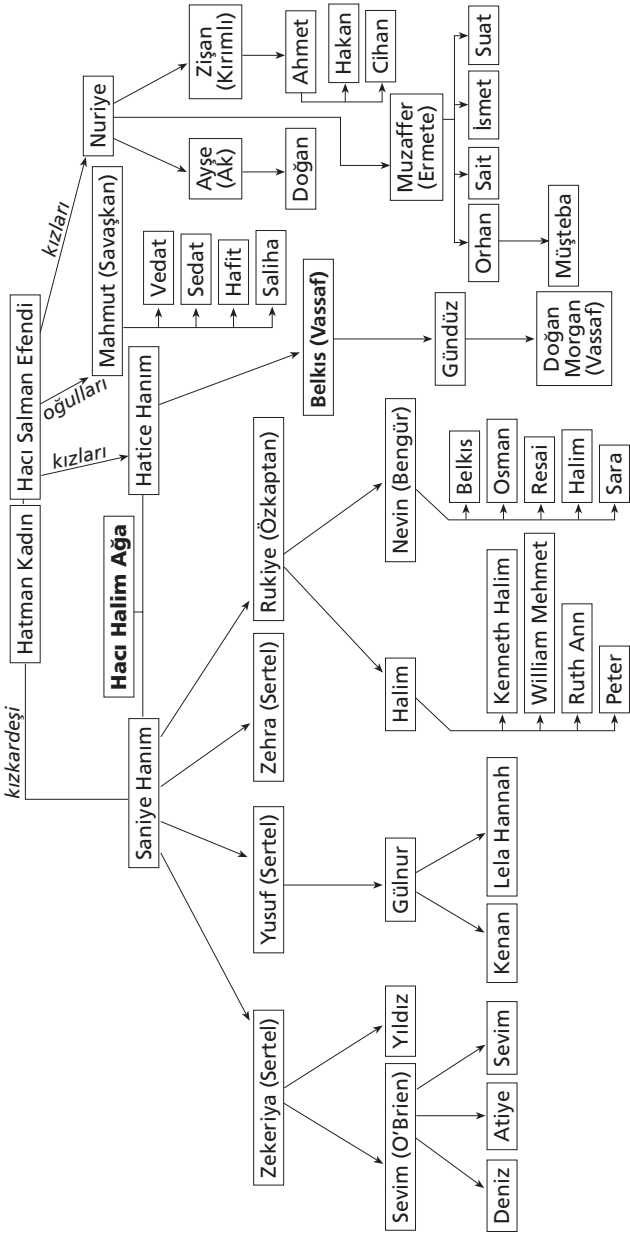
Çeviri: *Guantanamo'dan Şiirler* (Der. Marc Falkoff, Bilgin Adalı ile birlikte, YKY, 2008).

*Âfet Ozan,
Hatice ve Ali Eke'ye*

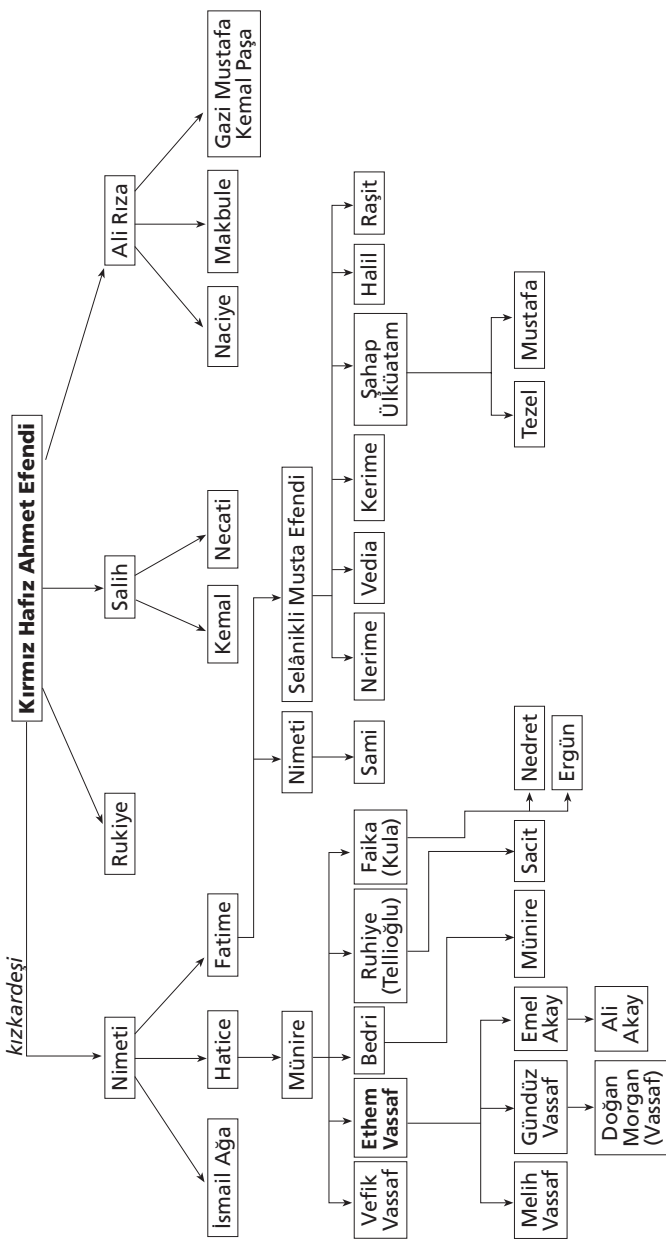
TEŞEKKÜR

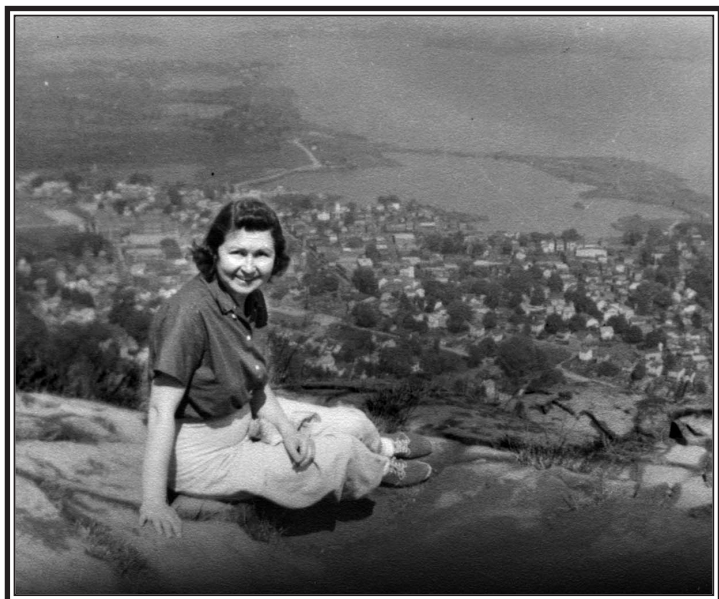
Bu kitabın hazırlanmasında bana destek olan ve yardımlarını esirgemeyen Zeynep Tanbay, Zeynep Taşkın, Aylın Pamuk, Leyla Edin, Nihat Tuna, Ersu Pekin, Nükhet Sirman ve Hakkı Mısırlıoğlu'na teşekkür ederim.

BELKIS HALİM VASSAF'IN SOYAĞACI

ETHEM VASSAF'IN SOYAĞACI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

I.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SINIRLARINDA

1. Rumeli'de Bir Osmanlı Kasabası	26
Komşu kapılarından kaçış	
Ustrumca'nın mahalleleri	
Paşalar, beyler, efendiler ve ağalar	
Kadınlar	
Babamın ölümü	
Annem	
Annem kaçırılıyor	
2. Ustrumca'da Günlük Hayat	33
Hacı Salman babamın evi	
“Yaz köşesi”	
“Kış köşesi”	
Hamam ve iman	
Hacı babamın evinde yemek	
Yemek çeşitleri	

Sofrada
Kahve ve sigara
Nenem
Hanım yengem
Rukiye ablamın düğünü
Mahmut dayım
Ben
Hacı babamın evinde bayramlar
Ustrumca'da hasta olunca
Mukaddes bir gün: Okula başlıyorum

3. Katliam ve Göç..... 56

Ustrumca'dan kaçış, hem de nasıl bir kaçış
Selânik'te
Ustrumca'da Türk soykırımı
Annemin ölümü: "Şimdi kalkıp şu Belkıs'ı boğacağım"
Deli Muti
Selânik'te Atiye Hanım Okulu
"İşte bu şayan-ı nefret, bakın herkesin menfuru olmuş"
1909'da sinema
Câmi avlularında muhacirler
Selânik'ten çıkış

II.

CUMHURİYET'E DOĞRU:
İSTANBUL'DA İSTANBULLU OLMAMAK

1. Anadolu'da Bir Osmanlı Kasabası..... 72

"Sen muhacir misin, Müslüman mısın?"
Akhisar evleri
Akhisar'da sosyal hayat: "Yandan yırtmaç fistanlar"
Kadın ve erkek rolleri
Babam ve annemden sonra hacı babamı da kaybediyorum
Akhisarlılara göre çocuk bakımı
Erkekler arasında tek kız: Yeniden okuldayım
Yunanlılar Akhisar'ı işgal ediyor
İstanbul'dan bir mektup

2. Çapa Kız Öğretmen Okulu	87
“Şişli’de bir apartman”	
Çapa’da daimi leyli	
Öğretmenler ve dersler	
“Petersburg’dan Berlin’e git”	
“Maymuna dönmüşsün”	
İstanbul’da işgal yılları: İçimiz dışımız bulgur	
“Meryem gebe kaldı”	
Flört olayları ve çapkın Kur’an’cı	
Saim Bey kızlar yatakhaneğinde	
Aforozlar	
Baskı, baskı ve daha çok baskı	
Rüşveti de öğreniyoruz	
Yasak kitaplar: <i>Çalığışu</i>	
İspartalıları gibi kopya çekmek	
Zamane muziplikleri	
İmtihanlarda kilo kaybı	
Aşağılık kompleksiyle birincilik	
Mahmut dayımın kapitalist olamaması	
Okulda geçen tatiller	
Biz dünyadan bihaber: İstanbul’un kurtuluşu	
Zekeriya ağabeyimin dönüşü:	
<i>Cumhuriyet</i> gazetesinin kuruluşu	

III.

İSTANBUL’DAKİ AMERIKA

1. Köşkteki Misyonerler	108
Caddebostan Amerikan Kız Kampı’nda	
“How is your foot?”	
Kız Kampı’nda Ruslar, Ermeniler ve Rumlar	
Amerikan biçimi yaşam	
2. Robert Kolej	112
Arnavutköy’de Amerikan standartları	
Despotizmden demokrasiye	
Müslümanlıktan Türklüğe	
Biz kolejli dindarlar	

İki sınıf birden atlıyorum
Türk ve Amerikan okulları arasındaki farklar
Azınlıklara Türkçe dersi
Amerikan Kız Koleji'nden insan manzaraları
Eğlenceler, dostluklar, aşklar
“Geliyor vatman, çekilin yoldan”
Kürt Beyi'ne gelin gidiyordum
Elhamra Sineması
Laiklik görüntüleri

IV.

BİR ZAMANLAR İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

1. Beyazıt'ta Öğrencilik Günleri (1928-31) 134
Harbiye Nezareti'nde felsefe bölümü
Dersler, hocalar, öğrenciler
Sınıf arkadaşlarımdan kaderi: Türkiye'den sürgün
Kitapsız bir üniversite
Gazeteci lafından ilim lisânına
Bir üniversiteli kızın bağımsız yaşamı
Necip Fâzıl: “Tevfik Fikret karilerine yalvarıyor”
Sosyal beceriksizliklerimiz
Polenezköy'de kızlı erkekli
Gece elbisesi, votka ve krem şantiye
Çamlıca'nın ilk İngilizce öğretmeni
Rugan pabuçlu bir beyefendi
Jambon devrimi
“Vatandaş Türkçe konuş”
“Öğretmen öğrenciye bilmiyorum der mi?”
Gizli polisle başım dertte
Kadıköy'den Kandilli'ye nasıl gidilir?
Düşünce belirtmek devlete
karşı gelmek midir? Hele devlet erkekse...
2. Genç Bir Cumhuriyet Kadınının İstanbul Günleri 163
Şeriatın esaretinden kurtuluşumuz
Pandeli'de yemek
Sütlaç yerine krem karamel

Mazimize demir perde: Alfabenin deęiřtirilmesi
Ellerimiz de eldivenli
Ahmet Hařim'in lm
Abdullah Cevdet'e cenaze namazı kılınsın mı?
İstanbul semalarında bir ua turu
Matbuat balosu
Güzellik yarışmaları
Pabucun sahibi kim?
Kraliçe Frederika'nın elmasları
Seyyar bir sihirbaz
Peyami Saf, Nizamettin Nzif, Nâzım Hikmet
Evlilik simsarları
Gazete sayfalarının kadınlara açılışı: İlk yazılarım
Vapurla bir Yunanistan yolculuęu
Bir kadın evleneceği erkekte neler aramalı?
Bir Ada gezintisi
"Sibirya'lara giderim"
Mazhar Osman'ın kadın telakkisi
Gelinliksiz bir nikh
Evlilięimizin ilk evi: "Kadın ay sonunda parayı çarçur eder"
Acıklı bir hırsızlık vakası

V

AMERİKA: PROFESÖRLER TUTMAZ ÖĞRENCİLERİNİN PALTOLARINI

1. Yolculuk..... 196
Amerika'ya gitme kararı
Ethem arkada mı kalacak?
Türkiye'ye nasıl hizmette bulunabilirim?
Vize için parmak izi
Rex Transatlantięi
2. Amerika'daki Türkiye..... 201
"Siz hl Batı'ya ęrenci mi gönderiyorsunuz?"
Amerika'nın ilk Türkleri: "Bir horoza ehliyet"
Ermenilerde vatan hasreti
Harlem'de zenci Yařar Hanımefendi

3. Üniversite Hayatım: Smith, Columbia ve Harvard.....	206
Smith Koleji'ne gidiş	
Hollywood'a gitmeye gerek yok	
“Profesörler tutmaz öğrencilerinin paltosunu”	
“İşe yarayacak olan	
memlekete götüreceğin bir kâğıt parçası”	
Columbia Üniversitesi	
New York ve International House	
Gece yarısı mahkemeleri	
Beyaz Saray'dan Ethem'e taltifname	
Harvard'ın ilk kadın öğrencisi	
Boston'da Türk öğrenciler	
Amerikan kanına hayır	
Mazhar Osman Amerika'da	

VI.

SAVAŞ YILLARI VE SONRASI

1. Amerika'da Günlük Hayat.....	226
Gene savaş, gene göçmenlik	
Akıl hastalarından korkulur mu?	
Güneyde hayat	
Detroit'te işçi sınıfı	
Amerika'da otomobil	
Radyonun zenginliği	
Amerika'da Türk aleyhtarlığı	
“Ben hiç ırk ayırmam”	
Zenciler hanım olamaz	
Yahudilerin girmesi yasak	
Ethem'in Yahudi burnu	
Kadın olmanın bedeli	
Amerika'da denize girmek	
Mrs. Ring'in sürprizi	

VII.
GİDE GELE YARIM ASIR

1. Gündüz doğuyor, Türkiye'ye dönüyoruz.....250
Kars şilebinde 45 gün
Siyasetin ortasında
Levent mahallesinin yapılışı
Ankara'da Amerikan askeri
Gecekondularda Çocuk Kulüpleri
2. Tekrar Amerika.....258
Anne olarak insan yerine konmamak
Gündüz'ün defterinden
Soğuk savaşta Sovyetler Birliği'ne yolculuk
Moskova treni
Leningrad
Zekeriya ağabeyimle Moskova'da karşılaşma
Moskova'da bir Türk komünisti
Polis takibindeyiz
Eyvah Gündüz'e bir şey mi oldu?
3. Kimi anlar, kimi anılar.....270
Kaç yaşındasın?
Annelik
Elini sıkıttığım insanlar
Öylesine bir gün

VIII.
TEMELLİ DÖNÜŞ

- Istanbul'da yaşlı bir kadın olmak.....280
Ayı keşfettik

IX.
SON SÖZLER

X.
SEDEF GÜNLERİ

Ben buradan seyretmeyi seviyorum.....	292
Ada, sandal ve gemiler	
Evin yarısını almaya geldim	
Belkıs Hanım'ın kendine ait yuvası	
Aşure anılar, sosyalist reçeller	
Aya Yorgi vakası	
Yürümek, hep yürümek	
Tavşan kızlar zıplar	
Porselen bebek	
Pişman defterler ve Ethem Bey	
Babam müthiş fal bakardı	
Yok farz edeceksin	
İkimizin taşı	
Ada oyunları	
İyi geceler nene	
Her insan bir roman	

XI.
BELKİS HALİM'İN KENDİNE AİT BİR ODASI

Belkıs Halim'in (Vassaf) Çalışmaları.....	330
Kronoloji.....	331
Dizin.....	337

ÖNSÖZ

Dayım Zekeriya Sertel ve kızı Yıldız 1960'ların sonunda uzun yıllar yaşadıkları Sovyetler Birliği'nden kısa bir yolculuğa çıkıyormuşçasına ayrılıp Fransa'ya sığındılar. Türkiye'ye de girmesi hükümetçe engellenen dayımla yıllar sonra Paris'te karşılaştığımda bir yığın soru birikmişti kafamda. Ben dayımı Atatürk, Lenin, İnönü, Menderes ve Türkiye Komünist Partisi üzerine “kim ne yaptı, ne dedi” diye bir siyasi soru bombardımanına tâbi tutarken sık sık beraber olduğumuz Mehmet Nâzım ise ona geçmişin ayrıntıları üzerine sorular sorup duruyordu – kim kimin elini nasıl öpermiş, kadınlar erkeklerle nasıl tanışmış, evde yemekleri kim pişirir, alışveriş nasıl yapılmış gibi.

Dayımla Paris kahvelerinde bu tür sohbetler yapıp sorular sorduğumuz günlerden bu yana 30 küsur yıl geçti. Artık özellikle Mehmet Nâzım'ın sorduğu türden soruları kapsayan “sözel tarih” birçok Amerika ve Avrupa üniversitesinde kendi başına bir akademik disiplin oldu. Araştırmacılar katı bir siyaset çerçevesinden kurtulup toplumun dinamiğini gündelik yaşamın ayrıntıları içinde arar oldu. Neyin söy-

lendiği kadar söylenmeyenin de önemini yavaş yavaş anlamaya başladılar.

Kişileri anılarını yazmaya günlük tutmaya iten binbir neden var. Kendimizi ana babamıza, sevgililerimize ya da tarihe haklı çıkarmak için yazmış olabiliriz. Gerçeğe bizzat kendimizin tanık olduğunu sanmamızın bir belirtisi ya da başka yazılanların yanlış ve eksik olduğuna inancımızın bir ifadesi de olabilir yazdıklarımız. Başkalarını yermek, meşhur olmak, para kazanmak, ebediyete intikal etmek, hatta tarihi bilhassa çarpıtmak için yazılmış anılar da vardır. Ama hangi nedenle yazılmış olursa olsun “tarih” denilen şey yaşanırken değil de asıl yazarken “yaratılmış” oluyor. Ve içimizden yaşadıklarını yazacak ne kadar çok “tarih yaratıcısı” çıkarsa bizler için de ancak geçmişin kartpostalalarını görebileceğimiz o kadar çok pencere açılmış oluyor.

Annem Belkis Halim Vassaf'ın, sorduğum sorulara cevaplarını kasetlere anlatıp benim de ayrıca muhtelif kaynaklardan yararlanarak yayına hazırladığım bu kitap o kartpostalardan biri. Bantların çoğunu annemin uzun yıllar yaşadığı ABD'de, Concord, New Hampshire'da doldurduk. Zamanla konuşmalarımızı bir metin haline dönüştürdüm. Metnin son halini bu projeye ilk başladığımızdan on üç yıl sonra 1998 yazı ve sonbaharı boyunca her gün anneme peyderpey okudum.

Bu kitaptan da anlaşılacağı gibi annemin yetiştiği dönemde Türkiye'de insanların “ben şunu bunu yaptım” diye kendilerinden ve yakınlarının özel hayatlarından söz ederek şahıslardan izinsiz bahsetmek, onları yargılamak, toplumun yabancı olduğu ayıplanan bir davranış türüydü. Belki de bunun için bizde biyografi, otobiyografi türünden çalışmalar çok az.

Annem ne meşhur bir insan, ne de meşhur insanların yaşamlarına yakından tanıklık etmiş biri. Anılarında nefes ke-

sici tarihi olayların “içyüzü” gibi çarpıcı açıklamalarla da karşılaşmayacaksınız. Zaten tarihe geçecek kimi olayların yaşarken farkında bile olamayabiliyoruz. Ankara Üniversitesi’nde uzun yıllar Sinoloji Kürsüsü başkanlığını yapmış akrabamız Muhaddere Özerdim’in kendisini hafifçe alaya alarak anlattığı böyle bir anısını hatırlıyorum. Yıl 1949. Muhaddere, Pekin’de klasik Çin şiiri üzerine ihtisas yapıyor. Sokaktaki gürültü ve patırtıdan uyuyamadığı bir gecenin sabahı üniversitede arkadaşlarına yakınıyor. Meğer devrim olmuş, komünistler devrim yapmış, Mao iktidarı ele geçirmiş. Diğer taraftan Muhaddere’nin tersine kendilerini tarihe tanıklık etmenin heyecanına kaptıranlar da olabiliyor. Örneğin ABD’li gazeteci John Reed’in Sovyet devrimini anlattığı *Dünyayı Sarsan On Gün* kitabının “şişirilmiş” olduğunu söyler tarihçiler. Tarih, neyi ne zaman gördüğümüz kadar nasıl görmek istediğimizle de ilgili.

Bu kitapta ömrü boyunca boş durmamayı, okumayı ve çalışmayı kendine şiar edinmiş ve hep kendi kendine yeterli olabilmiş bir kadının günlük yaşantısının bir derlemesini okuyacaksınız. Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yılları ve ABD’de geçen bu yaşantı neredeyse bir yüz yılı kapsıyor. Başlangıç yerimiz Rumeli. Yıl 1904 olabilir.

Gündüz Vassaf
Cambridge, 1999

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN
SINIRLARINDA

I

*Balkanlar'daki Türk katliamından kurtulabilen
Rumeli göçmenleri Türkiye'de.*

1. RUMELİ'DE BİR OSMANLI KASABASI

Yüzyılın başlarında doğmuşum. Bugün Makedonya topraklarında olan Ustrumca'da hacı babamın evinin önündeki sokağı hatırlıyorum. Kaldırım taşlarıyla döşenmişti. İlk defa orada yürümüşüm.

Sokak üstünde pek az ev, iki tarafındaysa yüksek duvarlar ve tokmaklı kapılar vardı. Duvarların arka tarafında da kocaman bahçeli evler. Kapılar hep kapalı tutulur, ancak tokmak çalınca kapıya gidilir ve "Kim o?" diye sorulurdu.

Evden bademliklere, bağlara, cevizliklere, mezarlıklara giden bir yol vardı. Hepsi yürünür yerdeydi. Oralara gidip, üzüm, kiraz toplar, yemek yerdik. Şehrin biraz dışında da, kayaların arasından küçük bir şelale gibi akan lacivert bir dere vardı ki adı da Lacivert Dere'ydi. Buraları yeniden görebileyim çok isterdim.

Sabahları keçi, öküz ve inekler şehir dışına götürülürken bu sokaktan geçerlerdi. Bir çoban onları yakındaki kırlara otlamaya götürür akşam tekrar getirirdi. Adamlar da eve getirip

ahırlara koyarlar, sabahları da kadın yardımcılarımız sağdıktan sonra tekrar sürüye götürürlerdi.

Oturduğumuz sokağın bir ucu Poroy denilen bir derenin yatağına öbür ucu da şehre doğru giderdi. Derenin üstünde köprü yoktu. Taştan taşa basarak karşıya geçilirdi. Kışın çocukların, erkek çocukların, kız çocukların değil, orada buz üstünde kaydıklarını hatırlıyorum.

Dere yatağının iki tarafında evler sıralanmıştı. Başında da câmi. Câminin yanındaki sokaktan Zehra ablamın gelin gittiği kayınpederlerinin evine gidilirdi. Poroy'u geçtikten sonra da çarşı başlardı. Çarşıda 4-5 dükkân vardı. Berber dükkânını kardeşlerimin süt annelerinin oğlu çalıştırırdı. Bunlardan birinden biz çocukların akide şekeri ve oralarda "biskot" denilen bisküvi aldığımızı hatırlıyorum. Dükkânların çoğunda kiracı olarak Bulgarlar dururdu. Bana söylendiğine göre bunların hemen hepsi anneme aitmiş. (Yarım asır sonra Ankara'da Tapu Kadastro'ya gittiğimde Osmanlı İmparatorluğu'nun ta Ustrumca'da anneme ait mal mülkün kayıtlarının bile ne kadar titizlikle defterlere işlenmiş olduğunu gördüm.) Bu dükkânların önünde çuvallar içinde şeker, fasulye, arpa, pirinç bulunurdu. Şeker açıkta satıldığından kirli olduğu için köpüğünü alırlardı şurup yaparken. Çarşı içinden ayrılan bir sokak hamama ve okula giderdi. Sokağın başladığı yerde bir türbe vardı. Gelen geçen önünde durup dua eder parmaklıklarına bez parçaları bağlardı. Bu türbenin hatırımda kalmasının büyük bir sebebi var. Annem benimle hamamdan dönerken evlâtlıkla beraber önünden kaçırılmıştı. Bunu sonra anlatacağım.

Gene bu sokakta bir fırın vardı. Evlerde fırın olmadığından herkes pidesini, ekmeğini buraya gönderirdi. Fırından aldığımız çeyrek ekmeği yarıp içerisine sulu koz helvası koyardık. Ama en çok hasretini çektiğimiz ramazan pidesiydi. Herkes evden kendi malzemesini götürür, peynir-

li pide yaptırıldı. Ramazan pidesi hususi bir ziyafetti adeta. Bugün bile onları hatırladıkça hasretini çekerim ve ağzım sulanır.

Poroy çarşısından kahvelerin olduğu sokağa gidilirdi. Kahvelerin önünde de iskemlelerine oturmuş erkekler, bir taraftan sohbet ederler, bir taraftan kahvelerini içerler, herhalde iş ve politika konuşurlardı.

Komşu kapılarından kaçış

Hacı babamın evi dahil birçok evde selamlık vardı. Bizim evimizin selamlıkla harem kısmını ayıran duvarda bir küçük kapı vardı ki buna “komşu kapısı” veyahut “kapıcık” denirdi. Bu küçük kapıların kadınların sosyal hayatında mühim bir rolü vardı.. Hiç sokağa çıkmadan duvarların arkasından geçe geçe bütün mahalleyi dolaşabilir, istediklerini ziyaret edebilirlerdi. Üstelik çarşaflarını giymeye mecbur kalmadan. Gene bu küçük kapıcıklar sayesinde hacı babamla nenenin hayatlarını defalarca kurtarmış oldular. İşgal kuvvetlerinin evlerine yaptıkları baskınlarda bu küçük kapıcıklardan, yemek yerken, namâz kılariken, apar topar hemen her şeyi olduğu gibi bırakıp arkaya doğru kaçarlar, böylece işgal kuvvetlerine ya da fırsattan istifade eden çapulculara izlerini kaybettirirlermiş. Döndükleri zaman da eşyaların bir kısmının gittiğini görürlermiş. Böyle işgal zamanlarında kurru ekmeği suda yumuşatıp yemeğe mecbur kalırlarmış. Nenenin baskıncıların “Kırktan fazla araba dolusu eşya” kaldırdıklarını söylerdi. Hacı babamın evi üç ev eşyasıyla doluymuş. Biri hacı babam ve nenenin, biri annemin babam öldükten sonra geri getirdiği çeyizler ve eşya, biri de dayım ve hanım yengemin eşyasıydı

Sırplar da Ustrumca dolaylarını işgal etmiş ama bunu yapanların çoğu Bulgar olmuş. Hatta bir seferinde baskın yapanlar Rukiye ablama demişler ki, “Siz çiftliğinize dolaşmaya

geldiğinizde altın dizileriniz vardı, şunlarınız bunlarınız vardı. Onlar n'oldu? Çıkar bana ver!” Hırsızlığı yağmacılığı yapanların çoğu kendi adamlarımız. Fakat eşyaları yağmalayan onlar olduğu gibi ailenin Ustrumca'dan kaçmasına yardım eden de yine Bulgarlar.

Ustrumca'nın mahalleleri

Ustrumca'da Hıristiyanların çoğu çeşitli mahallelere ayrılmıştı. Bilhassa onların oturduğu yere, ki çoğu Bulgardı, varoş denirdi. Bir de Yahudilerin oturduğu mahalle vardı. Oradan geçerken bizi korkuturlardı, iğneli fıçıya atarlar diye. Hıristiyanların Noel'i ya da yeni yılı kutladıklarını pek sanmıyorum, ama paskalyada yumurtalar, çörekler yollarlar, biz çocuklar da o yumurtaları kim kazanır kim kazanmaz diye kırış ederdik. O kadar çok yumurta gönderirlerdi ki pencerelerin çerçevesine onlar süs gibi sıralanırdı. Ailenin Yahudi dostları da kendi bayramlarında hamursuz ekmek gönderirlerdi.

Paşalar, beyler, efendiler ve ağalar

Müslümanların çoğu mal mülkünden gelen varidatla geçinirdi. En yüksek unvan sahibi olarak Süleyman Paşa vardı. Pembe boyalı büyük bir evde otururdu. Onların kızı veya torunu ben okuldayken en küçük olduğumdan beni himayesi altına almıştı. Paşanın altında beyler vardı. Hacı Nâfi Bey, Câvit Bey, Hâşim Bey. Ondan sonra efendiler gelirdi. Bu efendilerin çoğu hacı. Hacı Salman Efendi, meselâ dedem. Gene dayım olan Hacı Hasan Efendi, Hacı Yusuf Efendi, Hacı Kâmil Efendi hatırladığım başka isimler. Okumuş, şeriatı, dini bilen hafızlarla hacıların çoğu “efendi” tabir edilirdi. Ondan sonra da ağalar vardı. Babama Hacı Halim Ağa denirdi. Ama neden dedeme Hacı Salman Efendi de, babama Hacı Halim Ağa denirdi bilmiyorum. Böylece sırayla paşalar, beyler, efendiler ondan sonra da ağalar geliyordu.